

Comparative study of Conceptual Metaphor in the Novels *Ayenehaye Dardar* and *Al-Less Wal-Kelab* with an emphasis on social themes

Elham Alimirzaei ¹ | Mahmood Heidari ^{2*} | Reza Rezaei ³

1. Ph.D. Candidate, Department of Persian Literature, Faculty of Literature and Human sciences, Yasouj University, Iran. E-mail: elham.mirzaeeali94@gmail.com
2. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Persian Literature, Faculty of Literature and Human sciences, Yasouj University, Iran, Visiting Prof. at Shiraz University. E-mail: mmheidari@yu.ac.ir
3. Assistant Professor, Department of Linguistic, Faculty of Literature and Human sciences, Yasouj University, Iran. E-mail: reza.rezaei1@yu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 22 May 2023

Received in revised form:
17 January 2024

Accepted: 18 January
2024

Keywords:

Conceptual metaphor,
Houshang Golshiri,
Najib Mahfouz,
Ayenehaye Dardar,
Al-Less Wal-Kelab.

ABSTRACT

The prominent aim of the current research is to investigate the dominant social theme-centered cognitive metaphors which are used in "Ayenehaye Dardar" by Houshang Golshiri and "Al- Less Wal-Kelab" by Najib Mahfouz, who are two realist authors who have reflected social conditions in their works. The theoretical foundation of the addressed study is the theory of conceptual metaphor in cognitive semantics, which has elevated metaphor from a merely aesthetic means to an approach for cognition and contemplating. This study, adopting qualitative and quantitative analysis method with a comparative eastern European school, strives to answer this question that how and how frequent common social themes used by Houshang Golshiri and Najib Mahfouz in their two novels are conceptualized. The findings of the study imply that dealing with social matters, especially love, women, humanism, tendency to the past, social environment of the two authors, and subjectivism are among similarities between the two authors which are conceptualized in the form of conceptual metaphor. In these two novels, the ontological and structural metaphors have a high frequency, but the directional one is fewer seen.

Cite this article: Alimirzaei, E. Heidari, M., Rezaei, R. (2024). Comparative study of Conceptual Metaphor in the Novels *Ayenehaye Dardar* and *Al-Less Wal-Kelab* with an emphasis on social themes. *Research in Comparative Literature*, 14 (3), 49-68.

© The Author(s).

DOI: 10.22126/jccl.2023.9155.2500

Publisher: Razi University

Extended Abstract

Introduction:

The social contexts of the literature formation are one of the most important and fundamental topics of East European comparative literature school. Hoshang Golshiri (1379-1316) and Najib Mahfouz (1911-2006 AD) are the two Iranian and Egyptian realist writers. Political and social conditions are embedded in their works as deep layers, in such a way that their fictional works reflect social issues of Iranian and Egyptian societies. Considering the category of transferring thoughts and concepts through language in everyday context, the important role played by conceptual metaphor and the metaphorical language is undeniable. They are used abundantly in our everyday language with the aim of defining social thoughts and intellectual concerns of two great Iranian and Egyptian storywriters, namely Hoshang Golshiri and Najib Mahfouz. This study investigates and analyzes conceptual metaphors in two realist works by the two mentioned writers: *Ayenehaye Dardar* and *Al- Less Wal-Kelab*. The comparative study of social themes in the form of conceptual metaphor is conducted with the aim of achieving common points which reveal the intellectual and socio-cultural convergence of two societies in a certain period of time. Having that in mind, this research seeks to answer the two following questions:

1. How do Houshang Golshiri and Najib Mahfouz conceptualize their social thoughts in the form of conceptual metaphors in their novels?
2. Which of the conceptual metaphors with a social theme is more frequent in the novels of these two authors?

Method:

This research benefits from a mixed-method content analysis of conceptual metaphors, which, consequently, address the social concerns of two authors carrying on a comparative approach. The data used in this research is *Ayenehaye Dardar* and *Al- Less Wal-Kelab* which are the two novels that follow a critical approach to social issues. To that aim, the sentences related to the social theme in the form of conceptual metaphor were, prior to anything, selected and categorized based on common topics. The research method is to examine the areas of source domains in conceptualization of social issues, after which, the common topics of analysis and all types of its metaphors are extracted. Furthermore, the type of mapping and their source and target are presented in the form of tables and graphs.

Results and Discussion:

In the current study, the six major topics of social matters, love, woman, nostalgia, subjectivism, and humanism are covered and their conceptual metaphors are explained. Both authors hold a negative view of the world in their novels, and this is originated in the suffocating societies where they lived. They also hold a negative view of human in the form of a conceptual metaphor. In "*Al- Less Wal-Kelab*", the hero of the novel, Saeed Mehran, who is a deep justice seeker, is a thief and a murderer of two innocents. This signifies the author's negative and humiliated view of human beings. Throughout the story, a type of despair reigns over the people of Saeed Mehran's community. Among the other themes found in the works of

the two authors is the emphasis on subjectivism, which is the main foundation of conceptual metaphors. Due to the predominant suffocation and oppression all over the society, they are not allowed to mention the events of their societies clearly and openly, and, as the result, Najib Mahfouz and Golshiri pay attention to their inner world. One of the other conceptual metaphors alongside a social theme, which appears in these two novels, is love.

Conclusion:

The analysis of the qualitative content of conceptual metaphors in two novels show that the authors' views on these social issues are influenced by their personal experiences in society; in such a way that Najib Mahfouz has a positive approach to love. Furthermore, he has conceptualized this mental concept with objective issues such as clean land, tent, tree, hairdresser, etc. Mahfouz reacts to some of the females' issues in the Egyptian society resulting in prostitution and debauchery carrying concepts such as pain, torment, and a beach constantly exposed to violent waves. Furthermore, he conceptualizes women using a conceptual metaphor and, this way, he shows his own social criticism towards the chaotic society. Unlike Najib Mahfouz, Hoshang Golshiri has a positive view of woman and considers woman as a tree with high volume of roots that can carry the heavy burden of life challenges. Both authors carry a negative perspective toward human in the form of a conceptual metaphor and have embodied this perspective through the objective concepts such as predatory man, a worthless object, a killer, etc. This is due to illustrating the futility and despair in the society after the crises of the world war. Among other conceptual social metaphors in the novels of two authors is the social environment, which both authors have in common in this field and have conceptualized it with "enemy". This negative view of the world originates from the suffocating societies in which the two authors live. Categories such as the contradiction between authentic traditional values and modern material values, and between tradition and modernity in all its fields have been the focus of writers. The effects of abandoning tradition and turning to modernity have mainly expressed by both writers in their works. On the other hand, according to the belief of the two authors in their thoughts, they have significantly represented the mind and thought with positive concepts such as plant, machine, rope and strong building, covering the ugliness, etc. The quantitative content analyses of two novels also show that ontological and structural metaphors have a higher frequency than directional ones. The frequency of social themes in the form of conceptual metaphors in two novels shows that paying attention to the world and human being have the highest frequency, whereas returning to the past and feeling of nostalgia have the lowest frequency. This attention to the present world and not sinking into the past and previous feelings imply the pain of the two authors and also placing themselves in the center of social life issues at that time and not leaving themselves in the past.

مطالعه تطبیقی استعاره‌های مفهومی در رمان‌های آینه‌های دردار و اللص والکلاب با تأکید بر مضامین اجتماعی

الهام علی میرزایی^۱ | محمود حیدری^۲ | رضا رضایی^۳

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، ایران. رایانامه: elham.mirzaeeali94@gmail.com
۲. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، محل خدمت فعلی دانشگاه شیراز، ایران. رایانامه: mmheidari@yu.ac.ir
۳. استادیار، گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، ایران. رایانامه: Reza.rezaei1@yu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

هدف پژوهش حاضر، بررسی استعاره‌های شناختی است که با محوریت مضامین اجتماعی در دو رمان آینه‌های درداراز هوشنگ گلشیری و اللص والکلاب از نجیب محفوظ -دو نویسنده رئالیستی که اوضاع اجتماعی را در آثارشان بازتاب داده‌اند- به کار رفته‌اند. بنیان نظری پژوهش، نظریه استعاره‌های مفهومی در معنی‌شناسی شناختی است که استعاره را از حد ابزاری صرفاً زیباشناسانه، به رویکردی برای شناخت و اندیشیدن، برتری بخشیده است. این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی و کمی و با رویکرد تطبیقی مکتب اروپای شرقی، در پی پاسخ به این سؤال است که، مضمون‌های اجتماعی مشترکی که هوشنگ گلشیری و نجیب محفوظ در دو رمان خود به کار برده‌اند چگونه و با چه بسامدی مفهوم‌سازی شده‌اند؟ یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که پرداختن به مسائل اجتماعی به ویژه عشق، زن، انسان‌گرایی، میل به گذشته، محیط اجتماعی دو نویسنده و ذهن‌گرایی از جمله همسانی‌های دو نویسنده است که در قالب استعاره مفهومی، مفهوم‌سازی شده‌اند. در این دو رمان استعاره هستی‌شناختی و ساختاری بسامد بالایی دارند اما استعاره جهت‌ی نمود کم‌رنگ‌تری دارد.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۱

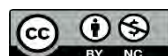
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۰/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۸

واژه‌های کلیدی:

استعاره مفهومی،
هوشنگ گلشیری،
نجیب محفوظ،
آینه‌های دردار،
اللص والکلاب.

استناد: علی میرزایی، الهام؛ حیدری، محمود؛ رضایی، رضا (۱۴۰۳). مطالعه تطبیقی استعاره‌های مفهومی در رمان‌های آینه‌های دردار و اللص والکلاب با تأکید بر مضامین اجتماعی. *کاووش نامه ادبیات تطبیقی*، ۱۴ (۳)، ۴۹-۶۸.

© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/jcecl.2023.9155.2500

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

زمینه‌های اجتماعی شکل‌گیری ادبیات از مباحث مهم و اصولی مکتب ادبیات تطبیقی اروپای شرقی است. این مکتب قائل است که واقعیت اجتماعی و اقتصادی جامعه ژرف ساختی است که منجر به تولید ادبی که رو ساخت جامعه است، می‌شود. (ر.ک: عبود، ۱۹۹۱: ۴۶) ادبیات تطبیقی اروپای شرقی بیشتر بدر ا دو نام ژیرمونسکی^۱ - احتمالاً شناخته شده‌ترین فرد در زمینه ادبیات تطبیقی و کنار د برجسته‌ترین خاورشناس شوروی همراه است. ژیرمونسکی که نظریات خویش در ادبیات تطبیقی را بر پایه‌های فرمالیسم روسی بنا نهاد، در مقاله‌ای و سلوفسکی^۲ را پدر ادبیات تطبیقی روسیه می‌نامد (Galik, 1975: 285-286).

«هوشنگ گلشیری» (۱۳۱۶-۱۳۷۹) و «نجیب محفوظ» (۱۹۱۱-۲۰۰۶) دو تن از نویسندگان رئالیستی ایرانی و مصری هستند که آثار داستانی آنها بیان مسائل اجتماعی جامعه ایران و مصر می‌باشد. (ر.ک: علیپور، ۱۳۹۷: ۳۰-۳۱).

رمان *آینه‌های دردار* (۱۳۷۱)، گزارش سفر نویسنده‌ای به اروپا برای داستان‌خوانی است که با سفر ذهنی او و تأملاتش درباره جامعه عصر خود آمیخته است. سه شخصیت اصلی این داستان (ابراهیم قصه‌گو، صنم بانو و مینا) می‌کوشند که به تراز برتر برسند. (ر.ک: دستغیب، ۱۳۸۶: ۳۵۱). رمان *الکلب* و *الکلب* (۱۹۶۱ م) داستان جوانی تهیدست به نام «سعید مهران» است که در کشوری با نظامی سوسیالیستی زندگی می‌کند؛ نظامی که پس از تشکیل، برخلاف شعارهای برخی رهبران، با خیانت مواجه می‌شود. محفوظ خیانتکاران را از طریق شخصیت‌هایی چون «رؤوف علوان»، «علیش سدره»، «نبویه سلیمان» و «سنا» به تصویر می‌کشد. (ر.ک: بادرستانی و حسینی، ۱۴۰۰: ۷).

با در نظر گرفتن مقوله انتقال تفکر و مفاهیم به وسیله زبان و استعاره‌های مفهومی که به فراوانی در زبان روزمره از آنها استفاده می‌کنیم، این پژوهش با هدف تبیین اندیشه‌های اجتماعی و دغدغه‌های فکری دو تن از بزرگان داستان‌نویسی ایران و مصر یعنی «هوشنگ گلشیری» و «نجیب محفوظ» به بررسی و تحلیل استعاره‌های مفهومی در دو اثر رئالیستی از این دو نویسنده؛ *آینه‌های دردار* و *الکلب* پرداخته است.

1. Zhirmunsky

2. Vese-lovsky

۲-۱. ضرورت، اهمیت و هدف

ضرورت و اهمیت مطالعات تطبیقی در آن است که منجر به درک بهتری از ادبیات ملی می‌گردد. مطالعه تطبیقی مضمون‌های اجتماعی در قالب استعاره مفهومی، با هدف دستیابی به نقاط مشترکی صورت می‌پذیرد که نشان دهنده هم‌گرایی فکری و فرهنگی اجتماعی دو جامعه در یک بازه زمانی مشخص است.

۳-۱. پرسش‌های پژوهش

- چگونه «هوشنگ گلشیری» و «نجیب محفوظ» اندیشه‌های اجتماعی خود را در قالب استعاره‌های مفهومی در رمان‌های خود، مفهوم‌سازی کرده‌اند؟ کدام یک از استعاره‌های مفهومی با مضمون اجتماعی در رمان‌های دو نویسنده بسامد بیشتری دارد؟

۴-۱. پیشینه پژوهش

از مهم‌ترین پژوهش‌هایی که به تطبیق استعاره‌های مفهومی بر ادبیات داستانی ایران و عرب پرداخته‌اند به موارد زیر می‌توان اشاره کرد:

محمود صارمی و همکاران (۱۳۹۹)، پژوهش‌های ادبی، شماره ۶۸) «بررسی کارکردهای استعاره مفهومی در رمان سمفونی مردگان» را نوشته‌اند. پژوهش به این نتیجه می‌رسد که مؤلف بر اساس استعاره‌های مفهومی جهان‌نگری‌ها و مضمون‌های حاکم بر ذهن خود را در قالب سه نگاه کلان «قدرت بالاست/ ضعف پایین است، انسان حیوان است و زندگی جنگ است»، عرضه کرده است. اسماعیل نادری و همکاران (۱۳۹۹، إضاءات نقدیة، شماره ۴۰) مقاله‌ای با عنوان «دراسة الاستعارة المفهومیة ومخططات الصورة فی مجموعة تأبط منفی الشعریة (وفقا لآراء لاکوف و جونسون)» نوشته و به این نتیجه رسیده‌اند که شاعر حوزه مبدأ انسان را بیش از سایر حوزه‌ها مورد توجه قرار داده است. افسانه دفتری نژاد و همکاران (۱۳۹۸، مجله جستارهای نوین ادبی، شماره ۲۰۷) پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر جنسیت و زمان بر استعاره‌های مفهومی غم در آثار پیش و پس از انقلاب اسلامی ایران به قلم احمد محمود و سیمین دانشور؛ از دیدگاه اجتماعی-شناختی» نوشته‌اند. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که نویسندگان مذکور با استفاده از واژگان و فرهنگ‌سازی، غم را عادی‌تر از قبل جلوه داده و به سمت کاهش بیان غم و اصطلاحات منفی پیش رفته‌اند. «تحلیل استعاره‌های مفهومی در یک طبقه‌بندی جدید با تکیه بر نمونه‌هایی از زبان‌های فارسی و اسپانیایی» از آریتا افراشی و تورج حسامی (۱۳۹۲)، (مجله پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی، سال سوم، شماره ۵) این مقاله علاوه بر تقسیم‌بندی استعاره‌های

مفهومی به سه نوع جهتی، هستی‌شناختی و ساختاری، آنها را در طبقه‌بندی جدیدی مانند: استعاره‌های ذهنی به ذهنی، ذهنی به عینی و عینی به عینی نیز جای داده است.

علاوه بر این پژوهش‌ها در حوزه استعاره مفهومی، پژوهش‌هایی نیز به طور خاص مضامین اجتماعی در رمان‌های این دو نویسنده؛ نوشته‌اند که نشان از جایگاه این نویسندگان در پرداختن به مسائل اجتماعی و رئالیستی بودن سبک نویسندگی آنها دارد.

مقاله «اللص والکلاب؛ دراسة فی الشكل والمضمون» از علی گنجیان خناری و محبوبه بادرستانی (۱۳۸۸)، نشریه دراسات الأدب المعاصر، شماره ۴) به مضامین اجتماعی عصر نویسنده در قالب روایت پرداخته و در خلال آن از حکام و پادشاهان مصر به صورت نمادین انتقاد کرده است. قاسم مختاری و معصومه زندنا در پژوهشی با عنوان «بررسی جریان سیال ذهن در رمان اللص والکلاب نجیب محفوظ از (۱۳۹۴)، فصلنامه لسان مبین، شماره ۱۹) نشان داده‌اند که نویسنده در این رمان وظیفه انتقال بخش‌های مهمی از داستان خود را بر عهده گفتگو؛ از جمله تک‌گویی درونی نهاده است و به خواننده اجازه می‌دهد بدون دخالت راوی در جریان افکار قهرمان داستان قرار گیرد. فاطمه جمشیدی و وصال میمندی (۱۳۹۱) در مجله نقد ادب معاصر عربی، شماره سوم، مقاله «نقدی بر رمان اللص والکلاب نجیب محفوظ از منظر فن توصیف» را نگاشته‌اند. این پژوهش به طور خاص به بیان فن توصیف در رمان اللص والکلاب پرداخته و تنها در صفحه ۲۹ به صورت خیلی مختصر به «استعاره» به عنوان ابزار توصیف و آن هم به معنای آن در بلاغت قدیم اشاره کرده است و با «استعاره مفهومی» در این پژوهش متفاوت می‌باشد.

مریم سلمیلیان پایان‌نامه تطبیقی خود را با عنوان «بررسی تطبیقی درون‌مایه‌های رمان تنگسیر اثر صادق چوبک و اللص والکلاب اثر نجیب محفوظ (۱۳۹۵) با راهنمایی فاطمه گوشه‌نشین در دانشگاه پیام نور گیلان انجام داده و به این نتیجه دست یافته‌است که چوبک در تنگسیر به حسن میهن‌پرستی، اعتقادات مذهبی مردم و جایگاه زنان در جامعه پرداخته در حالی که نجیب محفوظ در رمان دزد و سگها به مذهب، بی‌تفاوتی آدمها و اجتماع به هم، نفرت از دیگران و.. پرداخته است. مقاله «بررسی جریان سیال ذهن در آینه‌های درد در هوشنگ گلشیری» از عبدالله حسن‌زاده میر علی و نیلوفر انصاری (۱۳۹۶)، نشریه رخسار زبان، شماره ۲) بیشتر به بررسی حدیث نفس و تک‌گویی درونی، و نداشتن نظم مشخص میان زمان و مکان در این رمان پرداخته است. مقاله «ذهن و قلمرو آن در داستان آینه‌های درد» از محسن ایزدیار و سامان عبدالرضایی (۱۳۸۴)، نشریه زیباشناسی ادبی، شماره ۱) به این نتیجه

دست یافته‌است که از مسائل مهم داستان‌نویسی پرداختن به درون شخصیت‌ها و دنیای ذهنی آنها و لایه‌های مختلف ذهنی آدم‌هاست و مهمترین راه برای تشخیص یک اثر سیال ذهن، توجه به زبان اثر است.

آنچه پژوهش حاضر را از پژوهش‌های پیشین متمایز می‌کند پرداختن به مضامین اجتماعی و دغدغه‌های دو نویسندهٔ بنام ایرانی و مصری در چارچوب استعارهٔ مفهومی است که جنبهٔ نوآوری پژوهش محسوب می‌شود. اهمیت تحلیل و بررسی تطبیقی موضوعات شناختی از آن روست که می‌توان عقاید و خلیقات نویسندگان و مشابهت‌های فرهنگی آنها و در برخی موارد تفاوت‌ها را تحلیل کرد. با کاربست نظریهٔ استعارهٔ مفهومی در مسائل اجتماعی - ادبی می‌توان مشابهت‌های فرهنگی ادبیات فارسی و عربی را با زاویه‌ای شناختی درک کرد.

۱-۵. روش پژوهش و چارچوب نظری

شیوهٔ پژوهش در این مقاله، تلفیقی از تحلیل محتوای کیفی و کمی استعاره‌های مفهومی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای است که با رویکرد تطبیقی به دغدغه‌های اجتماعی دو نویسنده پرداخته است. بیکرهٔ استفاده شده در این پژوهش رمان آینه‌های دردار و اللص والکلاب است که دو رمان با رویکردی انتقادی به مسائل جامعه هستند. بدین منظور ابتدا جملات مرتبط با مضمون اجتماعی در قالب استعارهٔ مفهومی، انتخاب شد و به تناسب موضوع‌های مشترک دسته‌بندی گردید. شیوهٔ پژوهش، بررسی حوزه‌های مبدأ در مفهوم‌سازی مسائل اجتماعی با تمرکز بر ۶ موضوع (محیط اجتماعی، عشق، زن، نوستالژی، ذهن‌گرایی و انسان) است که پس از آن موضوع‌های مشترک تحلیل و انواع استعاره‌های آن استخراج شد و نوع نگاشت و مبدأ و مقصد آنها در قالب جدول و نمودار نشان داده شد.

زبان‌شناسی شناختی^۱ از طریق زبان به کشف و درک نظام شناختی انسان می‌پردازد. در این رویکرد زبان‌شناسانه، زبان وسیله‌ای برای بیان تفکرات و دغدغه‌های بشری است.. (Langacker, 1987: 11).

یکی از مقولات مهم در زبان‌شناسی شناختی، مبحث استعارهٔ مفهومی^۲ است. استعاره در زبان‌شناسی شناختی بر خلاف زبان‌شناسی سنتی نه یک هنر زبانی است که جهت زیبایی متون ادبی به کار رود، بلکه ابزاری است برای انتقال مفاهیم که در زبان روزمره از آن استفاده می‌شود (Lakoff &

1. Cognitive linguistics

2. Conceptual metaphor

Johnson, 1980: 6). به بیانی دیگر، در زبان‌شناسی شناختی، استعاره‌های مفهومی فرآیندی است که هر دو اندیشهٔ مختلف را به هم مرتبط می‌کند: یکی در حوزهٔ مفهومی مبدأ^۱ و دیگری در حوزهٔ مفهومی مقصد^۲ واقع است. «مفهومی را که از طریق آن یک عبارت استعاری را استخراج می‌کنیم تا مفهوم دیگری را درک کنیم، حوزهٔ مبدأ و آن مفهومی که بدین روش درک می‌شود را حوزهٔ مقصد می‌نامیم» (Kovecses, 2010: 5) مفاهیم حوزهٔ مبدأ عینی‌تر از مفاهیم حوزهٔ مقصد هستند. بنابراین در زبان‌شناسی شناختی، از طریق استعاره مفهومی، فرآیند درک و دریافت و نیز مفهوم‌سازی انتزاعات میسر می‌شود (ر.ک: افراشی، ۱۳۹۷: ۷۳ و ۷۴). تناظرهای نظام‌مندی که میان حوزهٔ مبدأ و حوزهٔ مقصد ارتباط برقرار می‌کنند نگاشت^۳ نام دارند و فرمول‌هایی که براساس این تناظرها استخراج می‌شوند نام نگاشت نامیده می‌شوند (Grady, 2007: 189).

استعاره‌های مفهومی به سه نوع: جهتی^۴، هستی‌شناختی^۵ و ساختاری^۶ تقسیم می‌شوند. استعاره‌های جهتی آنهایی هستند که با جهت‌گیری فضایی ارتباط دارند: بالا/پایین، داخل/خارج، جلو/پشت و... آنها ریشه در تجربه‌های عینی و فرهنگی ما دارند. به طور یقین از همین تجربیات است که می‌توان درک بهتری از برخی مفاهیم ذهنی پیدا کرد. فرهنگ نیز برای پیوستگی بیشتر، آنهایی که به فضا و مفاهیم ذهنی مربوط می‌شوند را در اولویت قرار می‌دهد. مثلاً: سلامتی و زندگی بالاست (Lakoff & Johnson, 1980: 14-18) استعاره‌های هستی‌شناختی: این نوع استعاره‌ها، مبتنی بر این واقعیت است که درک تجارب ما بر اساس اشیاء و مواد بیان می‌کنند. این نوع استعاره‌ها به ما این توانایی را می‌دهند که واحدهایی را از تجربه‌های درونی خود انتخاب کنیم و در آنها به صورتی نفوذ کنیم که گویی اشیایی فیزیکی هستند و به ما کمک می‌کنند تا آنها را دسته‌بندی و منطقی‌سازیم. مثلاً: نظریه‌ها و استدلال‌ها ساختمان هستند/ ایده‌ها غذا هستند (Ibid, 22). استعاره‌های ساختاری: آخرین نوع، استعاره‌ای است که لیکاف و جانسون بدان پرداخته‌اند. این نوع استعاره از یک مفهوم از قبل ساختار

1. Source Domain
2. Target Domain
3. mapping
4. directional metaphor
5. ontological metaphor
6. structural metaphor

یافته، برای ساختاردهی سایر مفاهیم مبهم استفاده می‌کند. به عنوان مثال: برهان جنگ است/ ادعاهای شما قابل دفاع نیست/ (Ibid, 23).

۲. پردازش تحلیلی موضوع

۲-۱. دنیا (محیط اجتماعی)

گلشیری و محفوظ در رمان‌های خود، دیدگاهی منفی به دنیا دارند و این نشأت گرفته از جوامع خفقان باری است که در آن زندگی کرده‌اند. دیدگاه منفی به محیط اجتماعی یکی از ویژگی‌های رمان‌های دهه چهل و پنجاه شمسی است و محیط اجتماعی آن سرشار از حس بدبینی است و اکثر قهرمانان داستان‌ها، شخصیتی منزوی دارند. در داستان آینه‌های دردار، دنیایی که گلشیری بیان می‌کند دنیایی سرشار از خفقان است که قهرمانان این داستان به حس پوچی رسیده‌اند و برای فرار از این سرگردانی به روابط نامشروع و شراب‌خواری روی آورده‌اند. داستان‌های محفوظ از جمله رمان اللص والکلاب، نیز بیان شرایط و بحران‌های اجتماعی، سیاسی و روحی جامعه مصر در قرن بیستم است که محیطی سرشار از خفقان بود. از آنجا که هر دو نویسنده بازتاب‌دهنده محیط اجتماعی زمان خود هستند و محیط اجتماعی تأثیر زیادی بر روی افکار نویسندگان و آثار آنها خواهد داشت، لذا مضمون اجتماعی دنیا یا همان محیط اجتماعی در قالب استعاره مفهومی بسامد بالاتری نسبت به دیگر مضامین دارد.

«قَلَبْتُ عَلَيْكَ الدُّنْيَا» (محفوظ، ۱۹۸۸: ۱۵۴)

(ترجمه: دنیا همیشه علیه من شوریده بود) (محفوظ، ۱۳۸۰: ۱۴۱):

حوزه مبدأ: دشمن (مفهوم عینی)/ حوزه مقصد: دنیا (مفهوم ذهنی)/ اسم نگاشت: دنیا دشمن است (مفهوم ذهنی به عینی) - (اسم + اسم + فعل) - استعاره ساختاری

«یک چنین چیزی، دنیا که می‌بینی خیلی کوچک است» (گلشیری، ۱۳۷۲: ۹۷):

حوزه مبدأ: جسم (مفهوم عینی)/ حوزه مقصد: دنیا (مفهوم ذهنی)/ اسم نگاشت: دنیا جسم است (مفهوم ذهنی به عینی) - (اسم + اسم + فعل) - استعاره ساختاری

«صلح با جهان، بیدار کردن جزء جزء جهان است از طریق چیزی که هم جزئی از جهان است و هم نیست (همان، ۱۳۷):

حوزه مبدأ: دشمن (مفهوم عینی)/ حوزه مقصد: دنیا (مفهوم ذهنی)/ اسم نگاشت: دنیا دشمن است (مفهوم ذهنی به عینی) - (اسم + اسم + فعل) - استعاره ساختاری.

۲-۲. انسان‌گرایی

طبق بررسی‌هایی که انجام گرفت؛ دو نویسنده به انسان در قالب استعاره مفهومی، دیدگاهی منفی دارند. در رمان *الکلاب والکلب* قهرمان رمان یعنی سعید مهران که عدالت‌خواه عمیقی است، خود دزد و قاتل دو بی‌گناه است که این نشان دهنده دیدگاه منفی و تحقیر شده نویسنده نسبت به انسان است. در طول داستان نوعی ناامیدی بر انسان‌های جامعه سعید مهران حاکم است، تا جایی که سعید مهران برای در امان ماندن از وقایع جامعه خود، به خانه زنی بدکاره به نام «نور» پناه می‌برد. همچنین این دیدگاه منفی در رمان گلشیری نیز دیده می‌شود به طوری که قهرمانان رمان او به پوچی و سرگردانی رسیده‌اند و هر روز خود را به بطالت می‌گذرانند.

«من میان اینها و آن بازجوها که با وقاحتشان می‌خواستند مرا وادار کنند تا همه چیز را جزء به جزء تعریف کنم، فرقی نمی‌بینم. من در هر دو حالت، شیء بودم، یک جا شیئی برای شکستن، اصلا برای دستمالی و اینجا شیئی تزئینی» (گلشیری، ۱۳۷۲: ۸۱):

حوزه مبدأ: شیء (مفهوم عینی) / حوزه مقصد: انسان (مفهوم ذهنی) // اسم نگاشت: انسان شیء است (اسم+اسم+ فعل) - استعاره هستی‌شناختی
 «به آنهایی که اینجا و آنجا نشسته بودند اشاره می‌کرد... حالا فقط می‌توانند همدیگر را بدرند» (همان، ۱۹):

حوزه مبدأ: حیوان درنده (مفهوم عینی) / حوزه مقصد: انسان (مفهوم ذهنی) // اسم نگاشت: انسان حیوان درنده است (اسم+اسم+ فعل) - استعاره ساختاری
 در آینه‌های درددار، آدم‌های آن سوی مرز به جز صنم بانو و ایمانی، همگی آدم‌های پرادهایی هستند که اوقات فراغت را بیهوده با حرف‌های گزاف و رابطه‌های جنسی نامشروع می‌گذرانند و یا اینکه اگر بخواهند شرافتمندانه زندگی کنند با تاختن به گذشته خود به تربیت فرزندان می‌پردازند (ر.ک: حسن‌زاده میرعلی و انصاری، ۱۳۹۶: ۱۷).

نجیب محفوظ انسان را با مفاهیمی همچون حیوان، افعی و... مفهوم‌سازی کرده است: «وَمَضَى سَعِيدٌ يَلْتَهُمْ أَلْوَانُ الطَّعَامِ بِشَرَاهِةٍ» (محفوظ، ۱۹۸۸: ۴۱)

(ترجمه: سعید به سختی به غذا حمله برده بود) (محفوظ، ۱۳۸۰: ۴۴):

حوزه مبدأ: حیوان درنده (مفهوم عینی) / حوزه مقصد: انسان (مفهوم ذهنی) // اسم نگاشت: انسان حیوان درنده است (اسم+اسم+ فعل) - استعاره ساختاری معضل‌ترین مسئله‌ای که دامنگیر جامعه مصر عصر نویسنده، شده است، این است که انقلابیون و کسانی که درصدد نجات کل جامعه برآمده‌اند مثل

سعید مهران، یا از پس زندگی خود برنیامده‌اند یا رهبرانی مثل رئوف علوان در مسیر انقلاب خزان‌های خود را پر کرده‌اند. به سبب فضای ناامید جامعه، افراد ناکام به کارهای ناشایست روی می‌آورند (سعید مهران نان‌خور زنی فاحشه می‌شود) و انسانیت را خدشه‌دار می‌کنند (ر.ک: براتی و کریمی، ۱۴۰۰: ۳۳۹-۳۴۶).

۳-۲. ذهن (فکر)

از دیگر مضمون‌های یافت شده در آثار دو نویسنده، تأکید بر ذهن‌گرایی است که شالوده اصلی استعاره‌های مفهومی، به شمار می‌رود. نجیب محفوظ و گلشیری، بیشتر دنیای درونی خود را مورد توجه قرار داده‌اند زیرا خفقان و ظلم و ستمی که بر جامعه حاکم است اجازه نمی‌دهد به طور محسوس و آشکارا به ذکر وقایع جوامع خود بپردازند بنابراین به کنج درون خود پناه می‌برند:

«وَتَدْرَجَتْ فِي الثُّمُو وَهِيَ صُورَةٌ غَامِضَةٌ» (محفوظ، ۱۹۸۸: ۸)

(ترجمه: در این مدت، تصویر او کم‌کم در ذهنش رشد می‌کرد و پیچیده‌تر می‌شد) (محفوظ، ۱۳۸۰: ۱۶)
حوزه مبدأ: گیاه (مفهوم عینی) / حوزه مقصد: ذهن (مفهوم ذهنی) / اسم نگاشت: ذهن گیاه است (مفهوم ذهنی به عینی) - (اسم + اسم + فعل) - استعاره هستی‌شناختی
«وَدَارَتْ أَفْكَارُهُ أَثْنَاءَ ذَلِكَ حَوْلَ خِيَانَةِ رِئُوفٍ وَالْخُدَعَةِ الَّتِي حَطَّمَتْ حَيَاتَهُ، وَالضَّبَاعِ الَّذِي يُحَدِّقُ بِهِ، وَالْمُوتِ الَّذِي يَسُدُّ طَرِيقَهُ» (محفوظ، ۱۹۸۸: ۱۳۹-۱۴۰)

(ترجمه: و افکارش پیرامون خیانت رئوف علوان و نیرنگی که زندگی وی را خرد و تباه ساخته بود، و تباہی‌ای که اینک احاطه‌اش کرده بود، و مرگی که بر سر راهش کمین گرفته بود، دور می‌زد) (محفوظ، ۱۳۸۰: ۱۲۷)

حوزه مبدأ: ماشین (مفهوم عینی) / حوزه مقصد: فکر (مفهوم ذهنی) / اسم نگاشت: فکر ماشین است (مفهوم ذهنی به عینی) - (اسم + اسم + فعل) - استعاره ساختاری
«دَارَ شُعُورُهُ حَوْلَ نَفْسِهِ كَالدَّوَامَةِ» (محفوظ، ۱۹۸۸: ۱۴۰)

(ترجمه: اندیشه‌اش سخت گرد و جودش درهم پیچیده بود) (محفوظ، ۱۳۸۰: ۱۲۸)
حوزه مبدأ: طناب (مفهوم عینی) / حوزه مقصد: فکر (مفهوم ذهنی) / اسم نگاشت: فکر طناب است (مفهوم ذهنی به عینی) - (اسم + اسم + فعل) - استعاره هستی‌شناختی

«بله، می‌دانم، ولی من داشتم چیز دیگری می‌گفتم که اینجا نداشته‌اند یا توی موزه‌هاشان مصالح فکر بکر تو را طبقه‌بندی نکرده‌اند؟» (گلشیری، ۱۳۷۲: ۱۳۶):

حوزه مبدأ: ساختمان (مفهوم عینی) / حوزه مقصد: ذهن (مفهوم ذهنی) / اسم نگاشت: ذهن ساختمان است (مفهوم ذهنی به عینی) - (اسم+اسم+فعل) - استعاره ساختاری

«گاهی هم ذهنیت راوی است، انگار قو را به لعاب ذهن بیوشانیم، طوری که انگار خود قو نبوده است» (همان، ۱۲۷):

حوزه مبدأ: بازیگر (مفهوم عینی) / حوزه مقصد: ذهن (مفهوم ذهنی) / اسم نگاشت: ذهن بازیگر است (مفهوم ذهنی به عینی) - (اسم+اسم+فعل) - استعاره هستی‌شناختی

از آنجایی که اهمیت وجودی انسان وابسته به ذهن و اندیشه اوست لذا دو نویسنده بر دنیای ذهنی بیشتر از دنیای بیرونی تاکید کرده‌اند.

۴-۲. زن در اجتماع

از مضمون‌های اجتماعی مشترکی که در قالب استعاره در رمان‌های دو نویسنده به چشم خورد، حضور زن در اجتماع است. «نجیب محفوظ» و «هوشنگ گلشیری» برای بیان کردن آنچه که در ذهن خود در مورد زنان جامعه اندیشیده‌اند و همچنین برای بیان کردن دردها و رنج‌هایی که زنان جوامع آنها گرفتار آند، از استعاره‌های مفهومی بهره برده‌اند. «نجیب محفوظ» که دیدگاهی منفی به زن دارد، زن را مایه درد و عذاب و ساحلی می‌داند که همیشه در معرض امواج و خطرات است. برخلاف محفوظ، «هوشنگ گلشیری» دیدگاهی مثبت به زن دارد و زن را درختی می‌داند که سرشار از ریشه است و جایگاهی درخور و باارزش دارد.

«أَعْنَى زَوْجَتِكَ... تُعْنَى الْأَلَمُ وَالْجُنُونُ وَالرَّصَاصُ الضَّائِعُ؟!» (محفوظ، ۱۹۸۸: ۹۴)

(ترجمه: منظوم زنت است... منظورت درد و دیوانگی است و گلوله‌ای که تباہ شد...) (محفوظ، ۱۳۸۰: ۸۷-)

(۸۸):

حوزه مبدأ: درد (مفهوم ذهنی) / حوزه مقصد: زن (مفهوم ذهنی) / اسم نگاشت: زن درد است (مفهوم ذهنی به ذهنی) - (اسم+اسم+فعل) - استعاره ساختاری

«إِمْرَأَةٌ بِلاَ تَصْبِيرٍ فِي خِصْمٍ مِنَ الْأَمْوَاجِ اللَّامْبَالِيَةِ أَوْ الْمُعَادِيَةِ» (محفوظ، ۱۹۸۸: ۱۵۸-۱۵۹)

(ترجمه: زنی بی‌یاور در معرض امواج سهمناک و بی‌امان دشمن) (محفوظ، ۱۳۸۰: ۱۴۳):

حوزه مبدأ: ساحل (مفهوم عینی) / حوزه مقصد: زن (مفهوم ذهنی) / اسم نگاشت: زن ساحل است (مفهوم ذهنی به عینی) - (اسم+اسم+فعل) - استعاره هستی‌شناختی

نجیب محفوظ، زنان را بزرگترین قربانیان فقر حاکم بر جامعه بیان می‌کند. این زنان یا باید طبق زندگی سنتی به مردان پناهنده شوند یا اگر خواستند اظهار وجود کنند تن به خودفروشی دهند و به صورت کالا بین مردان به مصرف برسند، لذا سرانجام زنان در این رمان سقوط و نابودی است (ر.ک: محمد سعید، ۱۳۷۸: ۳۶۹).

اوج تکامل نقش زن در داستانهای گلشیری را در رمان آینه‌های درداز می‌توان دید. صنم بانو و مینا دو شخصیت اصلی زن در این داستان، نقش‌های به مراتب بهتری از دیگر زنان در داستان‌های اولیه (شازده احتجاب) گلشیری دارند. گلشیری با تشریح سرگذشت مینا که بار گران تهمت‌های ناروا را به خاطر آرمانش (و یا آرمان شوهرش) تحمل کرده جایگاه درخوری به زنان داده است (ر.ک: حسین پناهی، ۱۳۹۸: ۹۴).

«گفت: این ریشه‌ها، زن، بچه خوب‌اند، گذران روز به روز را تحمل‌پذیر می‌کنند» (گلشیری، ۱۳۷۲: ۱۵۸):

حوزه مبدأ: درخت (مفهوم عینی) // حوزه مقصد: زن (مفهوم ذهنی) / اسم نگاشت: زن درخت است (اسم+اسم+ فعل) - استعاره ساختاری

۲-۵. عشق

از دیگر استعاره‌های مفهومی با مضمون اجتماعی که در این دو رمان به چشم خورد، عشق بود. عشق به عنوان یک حوزه مفهومی مقصد، حوزه‌های مبدأ متفاوتی را برای آن انتخاب کرده‌اند. بررسی مفاهیم حوزه عشق بر پایه نظریه استعاره مفهومی در این دو رمان را می‌توان در دو گروه دسته‌بندی کرد: گروه اول استعاره‌هایی با رویکردی مثبت به عشق و گروه دوم استعاره‌هایی با رویکردی منفی. در رمان آینه‌های درداز، رویکرد به عشق بیشتر نمود منفی دارد اما در رمان اللص والکلاب، شاهد رویکردی مثبت به عشق هستیم.

در داستان دزد و سگ‌ها قهرمان داستان (سعید مهران) برای ارزش‌هایی مانند آزادی و عشق می‌جنگد و نبویه به عنوان طبقه‌ای از زنان جامعه مصر است که بدون تکیه‌گاه نمی‌تواند زندگی کند. بنابراین با زندانی شدن شوهرش (سعید مهران) با وجود اموال زیاد، دست به دامن فردی خائن به نام رئوف می‌شود تا برای او تکیه‌گاه باشد. نور نماینده‌ی زنانی است که تحت تأثیر افکار غربی به منجلاب فساد کشیده می‌شود و از راه خودفروشی امرار معاش می‌کند و سنا دختر خردسال سعید مهران که قربانی به دنیا آمده و به سرنوشتی نا معلوم گرفتار است (ر.ک: براتی و کریمی، ۱۴۰۰: ۳۳۰-۳۳۱).

بنابراین «نجیب محفوظ» در این رمان برای عشق ارزش زیادی قائل است و دیدگاهی مثبت به عشق دارد و آن را با مبداهایی مانند زمین پاک، چادر، آتش و... بیان می‌کند:

«وَسَاءَ إِذَا خَطَرَتْ فِي النَّفْسِ انْجَابَ عَنْهَا الْحَرُّ وَالْغُبَارُ وَالْبُغْضَاءُ وَالْكَدِرُ وَسَطَعَ الْحَنَانُ فِيهَا كَالْتَقَاءِ غَبِّ الْمَطَرِ»

(محفوظ، ۱۹۸۸: ۸)

(ترجمه: و سنا... هر گاه که اندیشه‌اش به خاطر می‌رسد، گرما و غبار و نفرت و کدورت از دل زدوده می‌شود و به جایش عشق- عشقی به طهارت و پاکی زمین پس از باران- خیمه می‌زند) (محفوظ، ۱۳۸۰: ۱۶):

حوزه مبدأ: زمین پس از باران- چادر (مفهوم عینی- مفهوم عینی) / حوزه مقصد: عشق (مفهوم ذهنی) / اسم نگاشت: عشق زمین پس از باران است / عشق چادر است (مفهوم ذهنی به عینی)- (اسم+اسم+ فعل)- استعاره هستی‌شناختی

بیان تعبیر زمین پس از باران برای مفهوم انتزاعی عشق به سبب پاکی زمین است. زمین پس از باران، مطهر می‌شود همان‌گونه که عشق نیز مقدس و پاک است. علاوه بر این، بیان کردن چادر برای عشق از این جهت است که عاشق و معشوق را در پناه خود آرام می‌دهد.

«وَأَنْتَ تَرْدَادُ غَرَامَا وَسُؤَالَا وَرَغْبَةً فِي عَمَلِ شَيْءٍ أَيْ شَيْءٍ» (محفوظ، ۱۹۸۸: ۹۹)

(ترجمه: آتش عشق و خواستن در درون تو زبانه می‌کشید و دلت می‌خواست به کاری- هر کاری که باشد- دست بزنی) (محفوظ، ۱۳۸۰: ۹۳).

نگاشت مرکزی آتش برای عشق، امری بدیهی است. عشق همچون آتش باعث سوزاندن وجود عاشق و پاکی آن می‌شود.

حوزه مبدأ: آتش (مفهوم عینی) / حوزه مقصد: عشق (مفهوم ذهنی) / اسم نگاشت: عشق آتش است (مفهوم ذهنی به عینی)- (اسم+اسم+ فعل)- استعاره هستی‌شناختی

در رمان *آینه‌های درد*، از یک سو شخصیت ابراهیم ریشه در گذشته‌ای ذهنی و تعریف‌ناپذیر دارد و «صنم» تجسم آن رویاهایی است که ابراهیم سالیان سال به دنبال آن بوده و از سوی دیگر (مینا) تجسم واقعیت موجود است که ابراهیم زن و فرزندی دارد و باید به خانواده‌اش پایبند باشد. سرانجام ابراهیم در نهایت، واقعیت عینی را بر واقعیت ذهنی ترجیح می‌دهد و همسرش مینا را بر می‌گزیند (ر.ک: حسین پناهی، ۱۳۹۸: ۱۰۱-۱۰۲). بنابراین به سبب اینکه ابراهیم عشق رویایی خود را، بر همسرش ترجیح نمی‌دهد، عشق در دیدگاه او دید مثبتی ندارد و با مبدایی مانند بیماری بیان شده است:

«گفت: اینجا عشق را معالجه می‌کنند با پول» (همان، ۱۵۶): عشق بیماری است: بی‌توجهی معشوق به عاشق سبب بیماری عاشق می‌شود. عشق دردی است که تنها معشوق آن را دوا می‌کند. حوزه مبدأ: بیماری (حوزه ذهنی) // حوزه مقصد: عشق (مفهوم ذهنی) // اسم نگاشت: عشق بیماری است (مفهوم ذهنی به ذهنی) - (اسم + اسم + فعل) - استعاره ساختاری تفاوت دیدگاه‌های گوناگون در حوزه عشق، بیانگر این نکته است که استعاره‌های گوناگون، نگرش‌های دیگری را که در نوع آرمانی عشق کشف می‌شود، آشکار می‌کند.

۶-۲. میل به گذشته (نوستالژی)

نوستالژی یا میل به بازگشت به گذشته، از مهم‌ترین مفاهیم ذهنی است که در ادبیات، بویژه ادبیات رئالیستی که با هدف نقد وضعیت موجود نگارش می‌یابد، وجود دارد. در رمان‌های دهه‌های چهل و پنجاه قرن بیستم (مانند دو رمان مورد بررسی) که جامعه در حال گذر از سنت به مدرنیته را به تصویر می‌کشند، مقولاتی چون تناقض ارزش‌های اصیل سنتی با ارزش‌های جدید مادی و تضاد سنت و تجدد در تمام ساحت‌های آن مورد توجه نویسندگان قرار می‌گیرد و نویسندگان گاه در مقام دفاع از مدرنیته و گاه در مقام انکار آن برمی‌آیند.

«وَهُوَ يَدْفَعُ دَمْعَهُ فِي بَاطِنِهِ اسْتَقْطَرَهَا مِنْ جَوِّ الذِّكْرِيَّاتِ وَالْأَبِّ وَالْأُمِّ وَالسَّمَاءِ فِي الْمَاضِي الْبَعِيدِ» (محموظ، ۱۹۸۸: ۲۲)

(ترجمه: در درونش قطره اشکی از آسمان گذشته دور و فضای خاطرات کهن و پدر و آرزوهایش ریختن گرفت) (محموظ، ۱۳۸۰: ۲۹):

حوزه مبدأ: دور (مفهوم عینی) // حوزه مقصد: گذشته (مفهوم ذهنی) // اسم نگاشت: گذشته دور است (مفهوم ذهنی به عینی) - (اسم + اسم + فعل) - استعاره جهتی

«فَقَالَ سَعِيدٌ وَهُوَ يَشْعَلُ سِجَارَةً: لَمْ يَسْمَحِ الْمَاضِي بَعْدُ بِالتَّفْكِيرِ فِي الْمُسْتَقْبَلِ» (محموظ، ۱۹۸۸: ۴۳)

(ترجمه: سعید در حالی که سیگاری آتش می‌زد، گفت: گذشته هنوز اجازه نداده است به آینده پردازم) (محموظ، ۱۳۸۰: ۴۶):

حوزه مبدأ: جاندار (مفهوم عینی) // حوزه مقصد: گذشته (مفهوم ذهنی) // اسم نگاشت: گذشته جاندار است (مفهوم ذهنی به عینی) - (اسم + اسم + فعل) - استعاره هستی‌شناختی

«می‌گفت: اینها همه عوارض ورود به قرن بیست و یکم است؛ اگر نتوانیم خودمان را منطبق کنیم می‌شکنیم، یا مجبوریم برگردیم به گذشته که باز همان است» (گلشیری، ۱۳۷۲: ۱۸):

حوزه مبدأ: جاده (مفهوم عینی) / حوزه مقصد: گذشته (مفهوم ذهنی) / اسم نگاشت: گذشته جاده
 است (مفهوم ذهنی به عینی) - (اسم + اسم + فعل) - استعاره ساختاری

۲-۲. خلاصه تحلیل مطالب به صورت جدول و نمودار

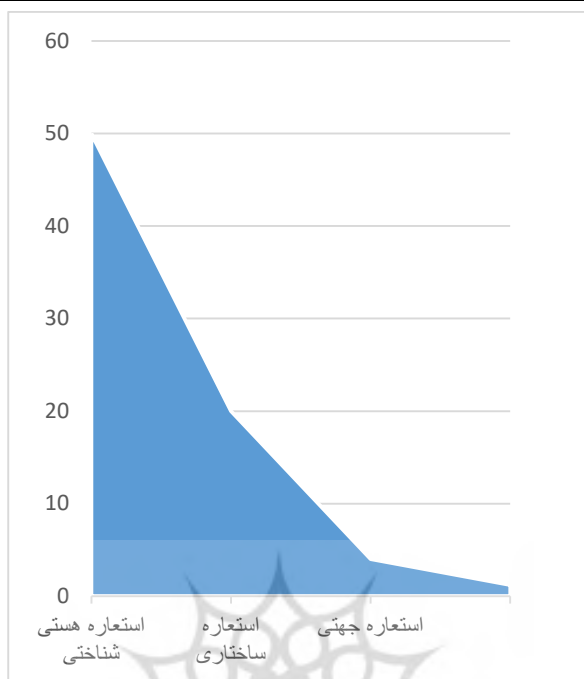
جدول شماره ۱: بسامد انواع استعاره‌های مفهومی در دو رمان

نام رمان	استعاره جهتی	استعاره هستی‌شناختی	استعاره ساختاری
آینه‌های دردار	۲	۲۱	۱۱
اللس والکلاب	۲	۲۹	۹

تحلیل جدول شماره ۱: در این دو رمان استعاره‌های هستی‌شناختی و ساختاری بسامد نسبتاً بالا و استعاره‌های جهتی بسامد کمتری دارند. استعاره‌های جهتی، به دلیل ماهیتی فضایی و بسامد کم، نقشی در بیان مسائل اجتماعی ندارند اما استعاره‌های هستی‌شناختی همانطور که قبلاً اشاره شد، استعاره‌هایی هستند که در آنها پدیده‌های غیرانسانی، انسانی پنداشته می‌شوند. مردان به دلیل دید محیطی که دارند اتفاقات پیرامون خود را در نظر می‌گیرند و توجه به محیط اطراف موجب استفاده از حوزه‌های ملموس برای درک بهتر مفاهیم ذهنی می‌شود. علاوه بر این، در استعاره‌های ساختاری، مردان برای مفهوم‌سازی تمایل دارند که بیشتر از امور پیچیده و ساختاری برای بیان مفاهیم ذهنی خود استفاده کنند. بنابراین استعاره‌های هستی‌شناختی و ساختاری نمود بیشتری دارند.

نمودار شماره ۱: بسامد انواع استعاره‌های مفهومی در دو رمان

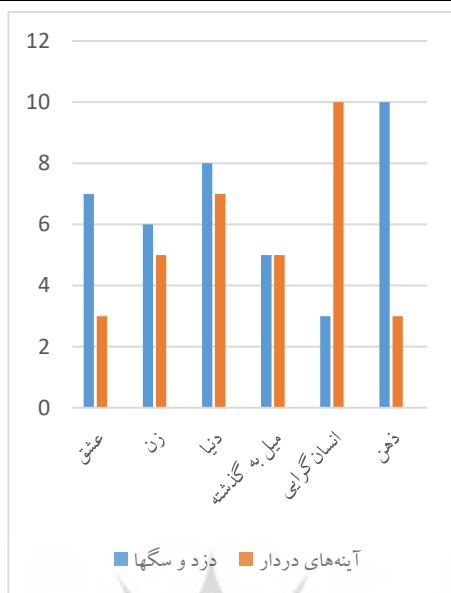
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

جدول شماره ۲: بسامد مضامین اجتماعی در قالب استعاره مفهومی در دو رمان

بسامد مضامین اجتماعی در قالب استعاره مفهومی در دو رمان						رمان‌ها
میل به گذشته	عشق	زن	ذهن (فکر)	انسان‌گرایی	محیط اجتماعی	
۵	۷	۶	۱۰	۳	۸	اللص والکلاب
۵	۳	۵	۳	۱۰	۷	آینه‌های درد دار

نمودار شماره ۲: بسامد مضامین اجتماعی در دو رمان

جدول شماره ۳: بسامد انواع دیگر استعاره

اسم رمان	استعاره ذهنی به ذهنی	استعاره ذهنی به عینی	استعاره عینی به عینی
اللص والكلاب	۲	۳۷	-
آینه‌های دردار	۲	۳۱	-

تحلیل جدول شماره ۳: همان‌طور که انتظار می‌رفت در رمان‌های نویسندگان مرد به سبب گرایش به تفکر پیچیده و ذهنی، بسامد استعاره‌های ذهنی به عینی، نسبت به دیگر استعاره‌ها بیشتر است.

جدول شماره ۴: بسامد اسم نگاشت

اسم رمان	اسم+اسم+فعل	اسم+صفت+فعل
اللص والكلاب	۳۶	۳
آینه‌های دردار	۳۲	۱

جدول شماره ۵: بسامد حوزه‌های مبدأ مشترک در دو رمان

مفاهیم	بسامد
شیء	۷

۶	درخت
۶	کالا
۵	حیوان (جا ندار)
۴	قاتل و مقتول
۳	بیماری و درد
۲	جنگ

تحلیل جدول شماره ۵: هر دو نویسنده برای عینی کردن مفاهیم انتزاعی ذهن خود، از مبداهایی مانند شی، درخت، کالا، حیوان، قاتل، بیماری و جنگ استفاده کرده‌اند. این موضوع نشان دهنده ذهنیت نویسنده است که از زندگی شخصی او نشأت می‌گیرد.

جدول شماره ۶: بسامد حوزه‌های مقصد مشترک در رمانها

مفاهیم	بسامد
محیط اجتماعی	۱۵
ذهن	۱۳
انسان	۱۳
زن	۱۱
عشق	۱۰
گذشته	۱۰

۳. نتیجه‌گیری

تحلیل محتوای کیفی استعاره‌های مفهومی در دو رمان نشان می‌دهد که دیدگاه نویسندگان در باره این مسائل اجتماعی، متأثر از تجربیات شخصی آنها در اجتماع است؛ به گونه‌ای که نجیب محفوظ، رویکرد مثبتی به عشق داشت و این مفهوم ذهنی را با مسائل عینی همچون زمین پاک، چادر، درخت، آرایشگر و... مفهوم‌سازی کرده بود. محفوظ نسبت به برخی از مشکلات زنان در جامعه مصری که

منجر به تن‌فروشی و هرزگی شده است و واکنش نشان داده و زنان را با مفاهیمی همچون درد، عذاب و ساحلی که دائم در معرض امواج سهمگین است، در قالب استعاره مفهومی، مفهوم‌سازی کرده و اینگونه انتقادهای اجتماعی خویش را نسبت به وضعیت نابسامان جامعه نشان داده است. برخلاف نجیب محفوظ، هوشنگ گلشیری دیدگاهی مثبت به زن دارد و زن را درختی می‌داند که سرشار از ریشه است و می‌تواند بار سنگین مسائل زندگی را بر دوش کشد. دو نویسنده به انسان در قالب استعاره مفهومی دیدگاهی منفی دارند و آن را با مفهوم عینی انسان درنده، شیء بی‌ارزش، قاتل و... مجسم کرده‌اند تا پوچی و ناامیدی موجود در جامعه پس از بحران‌های جنگ جهانی را به تصویر بکشند. از دیگر استعاره‌های مفهومی اجتماعی در رمان‌های دو نویسنده، محیط اجتماعی است که هر دو نویسنده اشتراکاتی در این حوزه دارند و آن را با «دشمن» مفهوم‌سازی کرده‌اند. این دیدگاه منفی به دنیا نشأت گرفته از جوامع خفقان‌باری است که دو نویسنده در آن زندگی می‌کنند. مقولاتی چون تناقض ارزش‌های اصیل سنتی با ارزش‌های جدید مادی، و تضاد سنت و تجدد در تمام ساحت‌های آن مورد توجه نویسندگان قرار گرفته و نویسندگان عمدتاً در آثار خود به بیان آثار ترک سنت و روی آوردن به نوگرایی پرداخته‌اند. در مقابل با توجه به اعتقاد دو نویسنده به باورهای فکر خویش، به طور قابل ملاحظه‌ای ذهن و اندیشه را با مفاهیم مثبتی همچون گیاه، ماشین، طناب و ساختمان محکم، پوشش زشتی‌ها و... بازنمایی کرده‌اند. تحلیل محتوای کمی دو رمان نیز نشان داد که استعاره‌های هستی‌شناختی و ساختاری نسبت به استعاره‌های جهتی بسامد بالاتری دارند. بسامد مضامین اجتماعی در قالب استعاره مفهومی در دو رمان نشان می‌دهد که توجه به دنیا و انسان بیشترین بسامد و بازگشت به گذشته و حس نوستالژی کمترین بسامد را دارد. این توجه به دنیای حاضر و فرونرفتن در گذشته و احساسات پیشین، حکایت از دردمندی دو نویسنده و قرار گرفتن در متن مشکلات زندگی اجتماعی آن زمان و رها نکردن خویش در گذشته دارد.

منابع

- افراشی، آرزیتا (۱۳۹۷). «الگوی انطباق‌های ریشه‌شناختی و اثرگان و استعاره‌های مفهومی در حوزه عواطف با رویکرد شناختی»، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، شماره ۲۶، ۶۹-۸۸.
- افراشی، آرزیتا؛ حسامی، تورج (۱۳۹۲). «تحلیل استعاره‌های مفهومی در یک طبقه‌بندی جدید با تکیه بر نمونه‌هایی از زبان‌های فارسی و اسپانیایی»، پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی، شماره ۵، سال سوم، ۱۴۱-۱۶۵.
- ایزدیار، محسن؛ عبدالرضایی، سامان (۱۳۸۴). «ذهن و قلمرو آن در داستان آینه‌های درد»، نشریه زبان‌شناسی ادبی،

شماره ۱، ۱۷۷-۱۸۹.

بادرستانی، محبوبه؛ حسینی، علیرضا (۱۴۰۰). «آشنایی‌زدایی در رمان اللص و الکلاب اثر نجیب محفوظ براساس فرمالیسم روسی». *نقد ادب معاصر عربی*، شماره ۲۰ (پیاپی ۲۲)، دوره ۱۱، ۳-۲۷.

DOI: 10.22034/MCAL.2021.10173.1799

براتی، فرهاد؛ کریمی، لیلیا (۱۴۰۰). «نقد جامعه‌شناسی رمان دزد و سگ‌ها اثر نجیب محفوظ»، *پژوهشنامه اورمزد*، شماره ۵۵، ۳۲۵-۳۵۲.

حسن‌زاده میرعلی، عبدالله؛ انصاری، نیلوفر (۱۳۹۶). «بررسی جریان سیال ذهن در آینه‌های درداز هوشنگ گلشیری، *رخسار زبان*، سال اول، شماره ۲، ۵-۲۹.

حسین پناهی، فردین (۱۳۹۸). «سیر تحول نقش زن» در داستان‌پردازی هوشنگ گلشیری: یک شاخصه سبکی و فکری»، *ادبیات پارسی معاصر* (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)، سال نهم، شماره دوم، ۸۷-۱۰۹.

DOI: 10.30465/COPL.2019.4413

دستغیب، عبدالعلی (۱۳۸۶). از دریچه نقد (گفتارها و جستارهای انتقادی ادبی)، جلد اول: تهران: خانه کتاب. سلمانیان، مریم (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی درون‌مایه‌های رمان تنگسیر اثر صادق چوبک و اللص و الکلاب از نجیب محفوظ، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه پیام نور گیلان.

عبود، عبده (۱۹۹۱). *الأدب المقارن مدخل نظري ودراسات تطبيقية*. منشورات جامعة البعث. علیپور، صدیقه (۱۳۹۷). «دیالکتیک ذهن و عین نقدی تحلیلی بر رمان آینه‌های درداز گلشیری»، *جستارهای نوین ادبی*، شماره ۲۰۲، ۲۷-۴۸.

گلشیری، هوشنگ (۱۳۷۲). *آینه‌های درداز*. چاپ دوم، تهران: نیلوفر.

گنجیان‌خناری، علی؛ بادرستانی، محبوبه (۱۳۸۸). «اللص و الکلاب؛ درسه فی الشكل، و المضمون»، *فصلیه دراسات الادب المعاصر*، شماره ۴، ۱۱۳-۱۲۲.

لیکاف، جورج؛ جانسون، مارک (۱۳۹۲). *استعاره‌هایی که با آن‌ها زندگی می‌کنیم*، تهران: علم.

محفوظ، نجیب (۱۹۸۸). *اللص و الکلاب*، القاهرة: مکتبه مصر.

محفوظ، نجیب (۱۳۸۰). *اللص و الکلاب* (دزد و سگ‌ها)، ترجمه بهمن رازانی، تهران: ققنوس.

محمد سعید، فاطمه الزهرا (۱۳۷۸). *سمبولیسم در آثار نجیب محفوظ*. ترجمه نجمه رجائی، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.

مختاری، قاسم؛ زندنا، معصومه (۱۳۹۴). «بررسی جریان سیال ذهن در رمان اللص و الکلاب»، *فصلنامه لسان مبین*، پیاپی ۱۹، ۱۲۲-۱۳۹.

References

Aboud, A. (1991). *Comparative Literature, A Theoretical Introduction and Comparative Studies*. Charters of Al-Baath University. (In Arabic).

- Afarashi, A. Hesami, T. (2012). "Analysis of Conceptual Metaphors in a New Classification based on Examples from Persian and Spanish Languages", *Comparative Linguistics Research*, 5(3), 141-165. (In Persian).
- Afrashi, A. (2018). "Pattern of Etymological Adaptations of Words and Conceptual Metaphors in the Field of Emotions with a Cognitive Approach", *Research Institute of Humanities and Cultural Studies*, No. 26, 69-88. (In Persian).
- Alipour, S. (2017). "Dialectic of the Mind and the Object, an Analytical Review of Golshiri's Novel Ainehe Dardar". *New Literary Essays*, No. 202, 27-48. (In Persian).
- Badrostani, M. Hosseini, A. (2021). "Defamiliarization in the Novel "Al- Less Wal-Kelab" by Najib Mahfouz based on Russian Formalism". *Contemporary Arabic Literature Review*, 11(20), 3-27. (In Persian).
- Barati, F. Karimi, L. (2021). "Sociological Criticism of the Novel "Thief and Dogs" by Najib Mahfouz". *Ormazd Research Journal*, No. 55, 325-352. (In Persian).
- Dastghaib, A. (2008). *Through the Lens of Criticism* (Speech and Literary Criticism Essays), Vol:1, Tehran: Khaneye Ketab Publications. (In Persian).
- Gaik, M. (1975), "Some Remarks on Comparative Literature in Czechoslovak Oriental Studies", *Neohelicon*, 3(3-4), 285-30. (In English).
- Ganjian Khanari, A. Badrostani, M. (2008). "Al-Alles and Al-Kelab; Draseh in Al-Shaql", and Al-Mazmoun. *Contemporary Studies Quarterly*, No. 4, 113-122. (In Arabic).
- Golshiri, H. (1993). *Door mirrors*. 2nd Edition, Tehran: Nilufar Publications. (In Persian).
- Grady, J. E. (2007). *Metaphor*. In D. Geeraerts & H. Cuyckens (Eds.) the Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Oxford: Oxford University. (In English).
- Hassanzadeh Mir Ali, A. Ansari, N. (2016). "Investigating the Fluid Flow of the Mind in Houshang Golshiri's Door Mirrors", *Rukhsar Zaban*, 1(2), 5-29. (In Persian).
- Hossein Panahi, F. (2018). "The Evolution of "Female Role" in Hoshang Golshiri's Storytelling: A Stylistic and Intellectual Characteristic". *Contemporary Persian Literature* (Institute of Humanities and Cultural Studies), 9(2), 109-87. (In Persian).
- Izadiyar, M. Abdolrezaei, S. (2004) "The Mind and its Realm in the Story of the Door Mirrors", *Journal of Literary Linguistics*, No. 1, 177-189. (In Persian).
- Kovecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University press. (In English).
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*, Chicago and London: University of Chicago Press. (In English).
- Langacker. R. W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar*, Stanford University press. (In English).
- Lekoff, G. Johnson, M. (2012). *The Metaphors We Live with*, Tehran. (In Persian).
- Mahfouz, N. (1988). *Al- Less Wal-Kelab*. Cairo: Maktab Masr. (In Arabic).
- Mahfouz, N. (2010). *Al- Less Wal-Kelab* (Thief and Dogs). Translated by; Bahman Razani, Tehran: Qoqnoos Publications. (In Persian).
- Mohammad Saeed, F. (1999). *Symbolism in the Works of Najib Mahfouz*. Translated by; Najmeh Rajaei, Mashhad: University of Mashhad. (In Persian).
- Mukhtari, Q. Zandna M. (2014). "Investigating the Fluid Flow of the Mind in the Novel "Al- Less Wal-Kelab". *Lasan Mobin Quarterly*. 19, 122-139. (In Persian).

Salmanian, M. (2015). A Comparative Analysis of the Themes of the Novel "Tangsir" by Sadegh Chobak and "Al- Less Wal-Kelab" by Najib Mahfouz, *Master's thesis in the field of Persian language and literature*. Gilan: Payam Noor University. (In Persian).

دراسة مقارنة للإستعارة المفهومية في روايتي آينه‌هاي دردار و اللص والكلاب مع التركيز على المضامين الاجتماعية

الهام علي ميرزايي^١ | محمود حيدري^٢ | رضا رضايي^٣

١. طالبة الدكتوراه قسم اللغة الفارسية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة ياسوج، إيران. العنوان الإلكتروني: elham.mirzaeeali94@gmail.com

٢. الكاتب المسؤول، أستاذ مشارك قسم اللغة الفارسية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة ياسوج، والعنوان الحالي جامعة شيراز، إيران. العنوان الإلكتروني:

mmheidari@yu.ac.ir

٣. أستاذ مساعد، قسم اللسانيات، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة ياسوج، إيران. العنوان الإلكتروني: reza.rezaei@yu.ac.ir

الملخص

معلومات المقال

الهدف من البحث الحالي هو فحص الاستعارات المفهومية البارزة التي تم استخدامها مع التركيز على الموضوعات الاجتماعية في روايتين "آينه‌هاي دردار" لهوشنگ گلشيري و "الوص والكلاب" لنجيب محفوظ - ككاتيين واقعيين والذين عكسا الوضع الاجتماعي في أعمالهم الأدبية. اعتمد هذا البحث نظريًا على نظرية الاستعارات المفهومية في علم الدلالة المعرفية، والتي تميّزت الاستعارة فيها من مجرد أداة جمالية إلى نهج للمعرفة والتفكير. يسعى هذا البحث، باستخدام منهج تحليل المحتوى النوعي والكمي ومع مقارنة المدرسة السلافية للأدب المقارن، إلى الإجابة عن هذا السؤال: كيف وبأي تواتر قام هوشنگ گلشيري ونجيب محفوظ بوضع تصور للموضوعات الاجتماعية المشتركة لروايتهم المذكورة؟ تشير نتائج البحث إلى أن التعامل مع القضايا الاجتماعية، وخاصة الحب والمرأة والإنسانية والحنين إلى الماضي والبيئة الاجتماعية للمؤلفين والذاتية هي من أوجه التشابه بين المؤلفين والتي تم تصورها في شكل استعارة مفهومية. لقد ترددت الاستعارة الوجودية والبنوية في هاتين الروايتين أكثر من الاستعارة الاتجاهية بشكل ملموس.

نوع المقال: مقالة محكمة

الوصول: ١٤٤٤/١١/٠٢

التنقيح والمراجعة: ١٤٤٥/٠٧/٠٥

القبول: ١٤٤٥/٠٧/٠٦

الكلمات الدلالية:

الاستعارة المفهومية،
هوشنگ گلشيري،
نجيب محفوظ،
آينه‌هاي دردار،
الوص والكلاب.

الإحالة: علي ميرزايي، الهام، حيدري، محمود؛ رضايي، رضا (١٤٤٦). دراسة مقارنة للإستعارة المفهومية في روايتي آينه‌هاي دردار و اللص والكلاب مع التركيز على المضامين

الاجتماعية. بحوث في الأدب المقارن، ١٤ (٣)، ٤٩-٦٨.

© الكتاب.

النشر: جامعة رازي

DOI: 10.22126/jcl.2023.9155.2500